

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Білокопитової Ніни Іванівни
«Феномен соціальності в тюркському світі: соціально-філософський аналіз»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за
спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність теми та її зв'язок з державними і галузевими науковими програмами, планами, темами. Запропонована і досліджена в дисертаційній роботі Н. Білокопитової проблема є досить актуальною для соціальної філософії, адже трансформації соціальності в сучасному світі відбуваються в контексті особливої плинності, зміни орієнтирів та виходу з протиставлення глобального і локального. Політична та екологічна кризи, в яких опинилося людство, вимагають пошуків нових способів спів-буття людей, етнічних спільнот, націй, держав в умовах глокалізації. З одного боку, ще очікуваною і бажаною залишається модель стабільного спільного світу в його різноманітності, до якого рухалося людство, а з другого – все зрозумілішою стає її недосяжність, про що попереджали провідні філософи на початку XXI ст (З. Бауман, У. Бек та ін.) та що констатують сьогодні (Б. Латур). Сучасний світ вимагає нових об'єднуючих історій, смислів та ритуалів, які можна винаходити, звертаючись як до майбутнього, так і до минулого.

В умовах атомізації сучасної людини, значної втрати цінності загальнолюдської солідарності, виходу країн з союзів та побудови стін між ними, вкрай актуальним постає соціально-філософське дослідження соціальності певних наддержавних спільностей, зокрема, тюркських народів, як у рецензованій роботі.

Дисертаційна робота Н. Білокопитової виконана у відповідності до науково-дослідницької теми кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету, насамперед, комплексної теми № 0114U00266 «Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів» (затвердженої наказом МОН України № 1193 від 25.10.2012 року) та теми науково-дослідної роботи Запорізького національного університету, у межах яких розробляється тема

«Стратегічне прогнозування транскордонних відносин: суб'єктивність миротворення в умовах глобального конфлікту» (№ 0164004921).

Основні результати наукового дослідження і його новизна. В дисертаційній роботі Н. Білокопитової відчувається інтенція певного об'єднання навколо ідеї «тюркської соціальності», що є можливим в умовах поліцентризму сучасного світу. Таким чином, можна уникнути небезпечного протиставлення іншим світам й обійтися без заклику до формування коаліцій проти (наприклад, західного чи арабського світу). Така можливість стає ще більш вірогідною, враховуючи манасовість тюрків – соціальної установки, за якої «немає ворога і чужинця, де всі свої» (с. 109, 157, 204). Проте певною перешкодою на цьому шляху є відсутність спільної мови у тюркському світі та інколи спільних кордонів між їхніми країнами.

Інший аспект відповіді на питання «Чому саме зараз?», розкривається в контексті його розгляду в низці визнаних реваншів. Так, Ж. Кепель констатував «реванш Бога» в сучасному розчаклованому та містично вихолощеному світі, який інтенсивно поглинає релігійні смисли. Відповідно, погляд на уявну «тюркську соціальність» здійснюється Н. Білокопитовою і крізь призму тенгріанства та ісламу в ключі формування «відповідної духовної релігійної ідеології» (с. 28). Важливо, що в роботі авторка констатує, що тюркські народи не мають однієї релігії і сповідують не лише іслам та тенгріанство, а й християнство (православ'я), іудаїзм, інші вірування (с. 119). Але саме в тенгріанстві та його образах авторка шукає архетипи протосоціальності тюркських народів. Саме в контексті трансформацій протосоціальності постмодерних племен, актуальним є аналіз дисертанткою історії становлення соціальності тюркських кочових народів та формування суспільства номадів, степових імперій та «квазі-імперських» політій (С. 52, С. 54).

Розглядаючи питання «Чому саме сьогодні виникла потреба у формуванні спільної уявної соціальності тюркського світу?», можна погодитися зі своєчасністю дисертаційної роботи Н. Білокопитової. Враховуючи її актуальність

у сучасному світі, авторка чітко формулює мету та завдання свого дослідження. Єдине, з чим важко погодитися, що актуальність обумовлена такими викликами постмодерного глокалізованого світу, як «розвитком мережевих суспільств і віртуальних форм соціальності»(с. 24). Це швидше не виклик, а нормальний процес трансформацій соціальності, який і є сприятливим для реалізації проєкту створення концепту «тюркської соціальності».

Н. Білокопитова обгрунтовано визначає об'єкт та предмет дослідження, відповідно яким вдало окреслює методологічну базу рецензованої наукової розвідки. Особлива увага звертається на здійснення міждисциплінарного та соціально-філософського аналізу феномену соціальності у тюркському світі на різних системних рівнях. Так, проаналізовано його вплив як на взаємодію окремих індивідів, тюркських держав, так і на архітектоніку сучасного світу, що концептуалізується у виокремленні екзистенціалів тюркського етносу. Саме на їх основі та на стійкій цивілізаційно-культурній взаємодії і спільності культур різних держав-націй тюркського ареалу можна описати цю соціальність. Важливим є авторське означення процесу формування політичного простору, смислових лігатур етнічної самоідентифікації в різні історичні епохи та сучасного діалогу у тюркському світі, що позиціонується як об'єднувальна філософія, що цілком може бути визначено як ключовий елемент наукової новизни рецензованого дослідження.

Здійснюючи аналіз історичних форм соціальності, генези філософського та соціально-гуманітарного осмислення зазначеного феномену, Н. Білокопитова виокремлює такі уявлення тюркського світу, як «буття-разом», спів-буття відмінності та множинності. Така установка є важливою в контексті пошуку в історії тюркських народів та актуалізації сьогодні не лише героїчно-войовничих наративів, а й соціально конструктивних та інтегративних.

Позитивної оцінки заслуговує спрямованість роботи Н. Білокопитової на осмислення соціальності крізь призму іманентності міфу соціальному буттю тюрків, їх архетипів та міфологічних «образів Ми», значимості «міфологічного освоєння дійсності» (с. 6, 118, 156). Дисертантка доцільно вводить у дослідження

соціальності тюркських народів теми соціального простору і часу, кордонів, державності, форм соціальних інститутів, освіти, сім'ї та питання місця і ролі жінки, ідентичності, мови, культурних кодів та ін.

У цілому запропоноване Н. Білокопитовою дослідження соціальності в тюркському світі розширює можливості наукового осягнення тенденцій та перспектив діалогу в сучасному світі, що дозволяє виокремити ресурсний та інтегративний потенціал соціальності. Зважаючи на складність соціально-філософської концептуалізації «тюркської соціальності», констатуємо успішність реалізації дослідницької стратегії у вдалій спробі структурування міждисциплінарного матеріалу та його композиційного розподілу, що знайшло відображення у послідовній реалізації запропонованих завдань у трьох розділах дисертаційного дослідження.

Структура дисертації відповідає логіці поставлених завдань. Так, у першому розділі окреслюються теоретико-методологічні засади дослідження соціальності в тюркському світі. Дисертантка зосереджує увагу на стані наукового опрацювання феномена соціальності в тюркському світі у міждисциплінарному полі історичних та суспільствознавчих наук, підкреслюючи необхідність застосування нових некласичних підходів (с. 30). Обрана методологія дозволила проаналізувати основу соціальності в тюркському світі, розкрити місце тюрків в багатолінійності історії та розглянути цей феномен в парадигмальних смислах соціокультурного простору «Схід – Захід».

У другому розділі свого дослідження Н. Білокопитова аналізує як історичні параметри конструювання соціальності в тюркському світі, зокрема, структури соціального буття, цінності, екзистенціали, світоглядні настанови та поведінкові стратегії тюркських народів, так і проблеми та перспективи налагодження стосунків між зазначеними етносами, соціальної інтеграції тюрків у світ. У третьому розділі здійснюється порівняння ментальності та дослідження специфіки соціокультурного україно-тюркського діалогу, можливості його оптимізації.

Здобувачка Н. Білокопитова в процесі аналізу конкретних проблем феномену соціальності у тюрському світі спирається на досить потужну джерелознавчу базу, яка містить 283 найменування, багато з яких російськомовних джерел (частина з яких надруковані за часів СРСР та стосувалися тюркських народів), 29 іншими іноземними мовами, в тому числі 7 турецькою та 1 арабською, що дозволило автору всебічно розглянути поставлені завдання.

Наукові положення і висновки дисертації достатньо обґрунтовані завдяки використанню широкої теоретичної бази, адекватної методології, чисельних апробацій отриманих результатів на наукових конференціях, починаючи з 2013 року. Результати дослідження знайшли належне відображення у друкованих працях авторки і мають теоретичне та практичне значення, оскільки аналізують тему становлення соціальності на конкретних історичних та сучасних прикладах.

Поряд з цим дисертаційна робота Н. Білокопитової не позбавлена деяких недоліків і дискусійних моментів.

По-перше, має місце певна внутрішня неузгодженість в тому, що авторка розуміє під «тюркською соціальністю». Визнаючи обґрунтованість можливості погляду на світ тюркської соціальності як на еволюцію «досягнень у сферах культури, організації політичного, економічного і духовного простору в історичній динаміці», важко погодитися з декларуванням «авторської систематизації тюркської соціальності як особливого різновиду пізнавальної діяльності в сучасних умовах» (с. 27, 50, 68, 203), поглядом на соціальність як на «форму спілкування людей» (с. 80, 86). Соціальність не є пізнавальною діяльністю чи формою спілкування, проте впливає на них. Твердження ж, що «тюркська соціальність виступає своєрідною об'єднуючою філософією та ідеологією різних тюркських народностей» (с. 24), може розглядатися з позиції уявленої соціальності.

По-друге, існування «феномену тюркської соціальності» в сучасному світу (але не «соціальності в тюрському світі») є доволі гіпотетичним. Тому сама дисертаційна робота може розглядатися як сигнал подій у світі, що не зменшує, а

лише підкреслює її важливість. Концептуалізація «тюркської соціальності» свідчить про створення символу як для самих тюркських народів, так і для інших. Тобто йдеться радше про формування нового конструкту на основі історичних досліджень та пам'яті, ніж про дослідження реально існуючого, про що дисертантка пише, порівнюючи відмінності між сучасними державами тюркських народів та країн, в яких вони проживають. Проте на захист виноситься існування саме «тюркської соціальності», з чим можна погодитися лише в певному історичному ракурсі. Пам'ятаючи, що історія є способом зорієнтуватися у сьогоденні, можна припустити можливість такого формулювання як можливого випереджання сьогодення, що достатньо притаманне для постмодерного модерну.

По-третє, можна і доречно говорити про «соціальність тюркських народів», про пошук третього об'єднуючого атрактора, який би допоміг вийти не лише з дихотомії «Схід-Захід», а й допоміг би актуалізувати ресурсні спогади «національно-культурної пам'яті» тюркських народів та подолати травмуючі відгуки «генетичної пам'яті» сусідніх народів, які мають бути усвідомлені та опрацьовані. Саме це дозволить відбутися діалогу, зокрема й україно-тюркському. Проте в дисертаційному дослідженні бракує звернення до напрацьовань сучасної філософії діалогу, які могли б ще більше розширити практичну цінність роботи.

По-четверте, подекуди в тексті зустрічаються незначна неузгодженість та надмірне посилення на інших авторів, за якими думка дисертантки дещо губиться.

Однак, в цілому висловлені заявлені зауваження теоретико-дискусійного плану мають, на нашу думку, непринциповий характер і жодним чином не применшують беззаперечні дослідницькі досягнення Н. Білокопитової і не піддають сумніву теоретичну і практичну значущість, наукову цінність дослідницької роботи дисертантки, а мають характер рекомендацій і побажань. Дисертаційна робота Н. Білокопитової є актуальним дослідженням, яке має достатній ступінь наукової новизни, концентрованої довкола проблеми виявлення та сутнісного аналізу соціальності у тюркському світі. Автореферат структурно і змістовно відображає основний зміст дисертації.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Білокопитової Ніни Іванівни на тему «Феномен соціальності в тюркському світі: соціально-філософський аналіз» відповідає паспорту спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії, є самостійною завершеною науковою роботою, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, які несуть потенціал змін оптики сприйняття як минулого тюркських народів, так і їх сучасного життя та можливості конструювання соціальності майбутнього.

З урахуванням актуальності теми, наукової новизни отриманих результатів та їх практичної значущості, а також відповідності дисертаційної роботи Н. І. Білокопитової вимогам, що містяться у пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), вважаємо, що Ніна Іванівна Білокопитова заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії

факультету історії та міжнародних відносин

Донецького національного університету

імені Василя Стуса

Марина Лукашенко

Підпис Лукашенко М.В. засвіочую

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ
Н.С. ГОРЕЛОВА
23.04.2021